

Kærligheden, mesteren og mesterlæren

Ole Nyborg †

[I ph.d.-afhandlingen *Grundtvig og kærligheden. Kærlighedsforståelsen i N.F.S. Grundtvigs prædikener* karakteriseres den overordnede undersøgelse som] en beskrivelse og analyse af gennemgående, hyppigt forekommende eller typiske træk ved kærlighedsforståelsen i Grundtvigs prædikener (...) Typisk optræder det kristne menneske som en stærkere eller faderlig agent over for næsten som en svagere og mere barnlig agent. Formålet med kærligheden til næsten er at frelse næsten ud af synden og uvidenheden. [Dette får betydning i Grundtvigs syn på pædagogikken i prædikenerne, som behandles i kapitel 3, der trykkes nedenfor. I afhandlingens resumé gengives synpunktet på følgende vis.] Kærligheden er en tænke-, føle- og handlemåde, som de kristne disciple lærer i en slags mesterlære, som finder sted inden for rammerne af den kristne menighed. De kristne er elever, som engang skal blive som deres mester Kristus. I en centripetal bevægelse i en lang udviklingsproces kommer de stadigt tættere på deres mesters identitet, kompetence og natur. De er elever i Herrens skole, hvor forholdene er præget af disciplinering, afkald, forsagelse, lidelse og en streng faderlig opdragelse. De kristne er bestandigt fristet til at forlade skolen og overgive sig til verdens såkaldte glæder og nydelser. Grundtvigs prædikener rummer en slags pædagogisk teori og model, som ifølge disse tekster har sit urbillede i beretningerne i Det nye Testamente om Jesu hårde optugtelse af disciplene (...) De pædagogiske tanker, som udfoldes i Grundtvigs prædikener, adskiller sig markant fra de teorier om og fortolkninger af Grundtvigs pædagogik og skoletanker, som har været fremherskende i forskningen (Nyborg 2013, 245-246).²

² Dette afsnit er bortset fra teksten i de skarpe parenteser uddraget af det danske resumé i Ole Nyborgs ph.d.-afhandling. Afhandlingen blev forsvaret den 29. november 2013 ved Det Teologiske Fakultet i København. Den kan i sin helhed downloades på hjemmesiden: http://curis.ku.dk/ws/files/92172145/Ole_Nyborg_Grundtvig_og_Kaerligheden_til_CURIS.pdf (1. nov. 2014). *Redaktionen.*

III.1 Indledning³

Den danske Grundtvig-forsker K.E. Bugge skrev i 1983 om Grundtvigs pædagogiske tanker: "Hvad er det som knytter disse tanker sammen til en helhed, til et særpræget tankeunivers, der i forhold til andres [pædagogiske tanker] har sin let genkendelige egenart?" (Bugge 1983, 216). I den videnskabelige forskning vedrørende Grundtvigs tanker om undervisning og læring har Grundtvigs prædikener kun været inddraget i et meget begrænset omfang. I det følgende skal der gives et indledende afsnit om denne forskning, og derefter skal Grundtvigs tanker om undervisning og læring, som de udtrykkes i hans prædikener, analyseres. Kærlighedsforståelsen i Grundtvigs prædikener er tæt knyttet til tanker om opdragelse, dannelse, skole og læring.

III.2 Grundtvig-forskningen

Forskningen vedrørende Grundtvigs læringsteori har siden 1960-erne været præget af K.E. Bugges undersøgelser (Bugge 1965 og 1968). En af de centrale teser i Bugges forskning har været, at Grundtvigs pædagogiske opfattelse var præget af en række moderne former for pædagogik⁴, som formuleredes i sidste halvdel af det 18. århundrede og i begyndelsen af det 19. århundrede blandt andet af den schweiziske pædagog Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) og de engelske pædagoger Andrew Bell (1753-1832) og Joseph Lancaster (1778-1838). Bell og Lancaster introducerede en ny slags pædagogik, hvor eleverne blev gjort ansvarlige for deres egen læring, og hvor de underviste og vejledte hinanden. Bells og Lancasters skoleform var præget af "mutual instruction", "peer tutoring" og et "monitorial system", hvor læreren især fungerede som en engageret iagttager i forhold til eleverne.⁵ Også tanken hos den franske filosof Jean-Jacques

³ Kapitel er bortset fra layout og henvisninger, der er tillempet årbogens praksis, identisk med kapitel tre i Ole Nyborgs ph.d.-afhandling. Forkortelses- og litteraturliste bagest er uddraget fra afhandlingens lister. *Redaktionen*.

⁴ Bugge 1965, 324, 328, 329 og 331-332.

⁵ Om Grundtvig som inspireret af Bell og Lancaster: Bugge 1968, 20, 26, Bugge 1965, 334, 335, 340, 284, 286, 365, 367 og 368.

Rousseau (1712-1778) om den naturlige eller "frie" opdragelse påvirkede Grundtvig på en positiv måde i hans pædagogiske opfattelse.⁶

Grundtvigs pædagogiske teori er ifølge Bugge i høj grad bestemt af tanken om den "indbyrdes undervisning", som indebar, at læreren underviste sine elever, men at eleverne også kunne undervise hinanden og frit vekselvirke med deres lærer. Ifølge tanken om den indbyrdes undervisning er lærer og elev i høj grad ligestillede, og interaktionen har form af en fri samtale og ikke af en envejskommunikation.⁷ Grundtvigs centrale pædagogiske tanke er ifølge Bugge, at eleven og læreren er kolleger (Bugge 1965, 299-300), og at de er deltagere i en gensidig interaktion, hvor de i høj grad indgår og kan diskutere som lige parter.⁸

Ifølge Bugge var Grundtvig også positivt påvirket af den tyske reformpædagog, oplysningsfilosof og teolog Johann Bernhard Basedow (1724-1790), som arbejdede for en rationel og naturlig opdragelse og undervisning af børn og unge, uden tvang, ud fra en naturlig lyst hos barnet og ud fra en optimistisk tro på de naturlige vækstmuligheder hos alle mennesker. En moderne opdragelse og undervisning skulle ifølge Basedow styrke barnets tro på sig selv, selvstændighed og selvtillid.⁹

Grundtvigs pædagogiske tanker fik ifølge Bugge ikke den store betydning, mens Grundtvig levede, men i det 20. århundrede oplevede Grundtvigs tanker en ny interesse. Bugge fortolker på den måde Grundtvigs pædagogiske tanker som i overensstemmelse med nogle af de pædagogiske strømninger i 1960'erne (Bugge 1965, 224):

Først ca. 100 år senere, da studiekredsformen med foredrag eller oplæg og derpå følgende diskussion slog igennem (...) blev der virkeliggjort

⁶ Bugge 1968, 17, 26 og Bugge 1965, 27, 28, 32, 39 og 41.

⁷ Bugge 1983, 214, 217, 218, Bugge 1968, 20, 21, 26, Bugge 1965, 23, 323, 334, 339 og 340. Jf. Bugge 1965, 298: "Læreren selv bliver belært af sine elever" og "først og fremmest optræder [læreren] som igangsætter".

⁸ Bugge 1965, 367. Bugge 1983, 216: Hvis og kun hvis interaktionen mellem lærer og elev er "fri" og "naturlig", er læring ifølge Grundtvig overhovedet mulig. Denne tese findes også i Bugge 1965, 323, 297, 302, 312, 314 og Bugge 1968, 26.

⁹ Om Basedows betydning for Grundtvigs pædagogik: Bugge 1968, 17, Bugge 1965, 32, 35, 328, 331, 332, 333, 334, 368 og 369. Basedow, som var inspireret af Rousseau, var ansat som professor ved Sorø Akademi fra 1753 til 1761.

noget af det, Grundtvig havde tilsigtet, når han talte om fri, levende og naturlig vekselvirkning. (Bugge 1965, 223)

En lærer skal respektere sine elevers individuelle frihed, uafhængighed og selvstændighed.

Han skal ikke søge at omskabe eller forme dem efter sit eget billede. Undervisningen skal ikke tilsigte "personlighedens dannelse" (Bugge 1965, 345-346). Læreren må ikke anvende pres eller tvang over for en elev (Bugge 1965, 222), og forholdene i skolen skal være præget af åbenhed, livsglæde og "munterhed".¹⁰

I det følgende skal gives nogle eksempler fra de sidste års debat og forskning vedrørende Grundtvigs pædagogiske tanker:

Ove Korsgaard har fremhævet, at Grundtvigs skoletanker sigter imod "den universelle dimension" og "det almenmenneskelige" (Korsgaard 2000, 168-169). Grundtvigs pædagogik er centreret omkring den frie og naturlige vekselvirkning mellem lærer og elev og mellem eleverne indbyrdes. Korsgaard tilslutter sig K. E. Bugges opfattelse af Grundtvigs pædagogik (Korsgaard 2000, 155). Han kritiserer den grundtvigianske bevægelse for at have drejet Grundtvigs pædagogiske tanker i en alt for national eller nationalistisk retning (Korsgaard 2000, 168-169).

Regner Birkelund har beskrevet, hvordan Grundtvig tilsigtede en anti-autoritær pædagogik, hvis formål var at frigøre individets "fællesmenneskelige potentiale" (Birkelund 2005, 137-138). Grundtvig var imod en "mål-middelpædagogik". Undervisningens mål er almen "livsoplysning" og "tilværelsesoplysning" (Birkelund 2008, 640). Skolen skal ikke være målfokuseret, og den skal ikke tilsigte, at eleverne tager deres lærer som ideal eller model. Undervisningen skal ikke fokusere på hjernen, men på følelserne og sanseligheden (Birkelund 2008, 279-280). Den skal være oplevelsesorienteret og ikke styret af et nyttesynspunkt. Den skal være en fri udveksling af tanker mellem frie og ligeværdige individer, og undervisningens mål er, at eleven bliver bevidst om sine egne individuelle værdier (Birkelund 2005, 138). Den frie samtale mellem lærer og elev skal være "æstetisk" og "poetisk" og præget af "lyst og glæde" og styret af "lystprincippet" (Birkelund 2008, 305). Undervisningen skal være procesorienteret

¹⁰ Bugge 1965, 218. Sml. Aronson 1960, 245, 246, 248 og 250. Aronsons tolkning af Grundtvigs læringsteori har mange ligheder med Bugges.

og ikke “instrumentalistisk”. Den skal foregå i et “frirum”. Grundtvig troede på de naturlige vækstmuligheder i det skabte menneske.¹¹

Uffe Jonas fremhæver Grundtvigs “progressive pædagogik” (Jonas 2007, 172). Meningen med skolen er, at mennesker som individer skal hjælpes igennem almenmenneskelige “livsovergange”. Grundtvigs pædagogik er fokuseret på “det alment menneskelige”, og undervisningens mål er at føre eleverne frem til at blive integrerede mennesker, hvor de har accepteret deres legemlighed og seksualitet, og hvor det kvindelige og mandlige er blevet forenet i det enkelte menneske.¹²

Den amerikanske Grundtvig-forsker Clay Warren har beskrevet Grundtvigs pædagogik som en form for moderne voksenundervisning. Individet skal ikke formes efter eksterne idealer eller normer. Grundtvig taler om en personlig og individuel vækst, som vokser frem indefra. Hans ideal er “reciprocal teaching”, hvor en lærer underviser, men hvor han også undervises af sine elever. Undervisningen skal styrke selvet, selvfølelsen og selvbevidstheden, og målet er, at individet opnår “knowledge of one’s world and of one’s self” (Warren 2009, 181). Skolen skal ifølge Grundtvig være et “free fellowship” mellem ligestillede individer (Warren 2009, 181).

III.3 Grundtvigs tanker om at gå i “Herrens Skole”

Den forskning om Grundtvigs pædagogiske tanker, som er blevet refereret, har kun i meget begrænset omfang behandlet den del af Grundtvigs tanker om læring, som findes formuleret i hans prædikener.¹³ I de følgende afsnit skal der argumenteres for, at man i disse prædikener kan finde en pædagogisk teori og forståelse, som udgør en vigtig del af hans tanker om kærligheden.

At være en sand kristen er at gå i “Herrens Skole”.¹⁴ At “tro” eller at være “troende” er en bestemt slags adfærd og relateringsmåde,¹⁵ nemlig at

¹¹ Birkelund 2008, 639-641, 644, 243, 279, 30-32 og 37. En tilsvarende tolkning findes i Thomsen 2002 og Ørtved 2007-2008, 21 og 26-30.

¹² Jonas 2007, 172, 173, 175 og 184.

¹³ Bugge 1965, 279 og 342 inddrager dog eksempler fra Grundtvigs prædikener.

¹⁴ Jf. *GPV* II, 315, *GPV* II, 111, *GP* X, 358-363 og *GP* XII, 258-263.

¹⁵ At have “Troen”, at være “troende” og at være “kiærlig” er i Grundtvigs prædikener noget, som er synligt og åbenbart, og som kan ses i al fald, hvis man er et

forblive som en elev i "Herrens Skole" og ikke at falde for fristelsen til at gå ud af denne skole. Eleverne er altid fristet til at forlade skolen, fordi det ifølge Grundtvig er forbundet med et betydeligt ubehag at gå i "Herrens Skole". At forblive i skolen kræver nemlig en disciplinering og underkastelse. At holde ud som elev i skolen fordrer, at man opgiver sine egne gamle tanker, værdier og følelser. De elever, som går i skolen, lever under et åg. De er underkastet et bånd, og de må bære på en byrde. At blive en elev i skolen indebærer, at man tager sit kors op og bærer det hele vejen til enden. Den herre, som er mesteren i "Herrens Skole", stiller bestandigt det samme spørgsmål til sine disciple: – Ønsker I fortsat at være elever i min skole? Når I ved, hvad det kræver, tror I så fortsat, at I har modet og viljen til at fortsætte skolegangen i min skole? (*GPV* II, 38).

At "blive" eller "forblive ved" mesterens ord er at vedblive med at leve sammen med ham som en mester i skolen, følge hans ord og eksempel, altid at være villig til at elske, lyde og ligne ham som sin mester, sætte sit eget jeg til side og opgive sine egne vaner, værdier, tanker og følelser.

I en prædiken fra 1839 formaner Grundtvig eleverne i skolen til at "forblive hos ham, om Hans Taler end synes os haarde at døie" (*GP* XII, 259). Beskrivelsen af mesterens "haarde Tale" spiller en fremtrædende rolle i Grundtvigs prædikener.¹⁶ Grundtvigs tanke er, at Kristus som en underviser, fader og mester lægger et åg og en byrde på eleverne i "Herrens Skole", en byrde og belastning, som er ubegribelig og uacceptabel i verdens øjne, men som er nødvendig for, at mesteren kan "vinde Skikkelse" i sine elever (*GP* IX, 113).

Når eleverne i "Herrens Skole" hører mesterens "haarde Tale", bliver de stødt og forarget som verdens børn, men Grundtvig opmuntrer i sine prædikener disse disciple til at bære, udholde og tåle dette menneskeligt set

medlem af den kristne menighed. En modsat fortolkning findes hos Thaning 1963.
¹⁶ Jf. "2den Juledag 1848", "Paaske-Mandag 1849", "1ste Søndag efter Trefoldighed 1849", *GP* X, 370, *GP* IX, 113, *GPV* VII, 254, *GP* VI, 297 og "Onsdagen April 22, 1846". Jf. Brandt 1880 II, 384 (den 2. søndag i fasten 1871): "Det Hjærte, der forbitres ved de haarde Ord, som alle syndige Hjærter har fortjent, de faar intet af Herren, som kan trøste". Jf. Brandt 1880 II, 454 (den 3. søndag i advent 1871): Der er altid en stor fare for, at de kristne "forarger sig" og "støder sig" "paa hans haarde Tale om hans Kiød og Blod". Når de kristne hører ordene om at drikke og æde nadverelementerne, bliver de ikke sjældent grebet af tvivl og modvilje. Ordene om at tømme kalken er en "haard Tale" om, at de kristne kun kan opnå fuldkommenheden ved kærligt at efterfølge og efterligne deres mester.

utålelige åg.¹⁷ Eleverne kan ikke stole på deres umiddelbare opfattelse af og negative reaktion på mesterens hårde tugt og taler. Mesterens “haarde Tale” er nødvendig for at virkeliggøre den nødvendige “Renselse fra al Kiøds og Aands Besmittelse”.¹⁸ Mennesker på jorden og eleverne i skolen er fra naturens hånd urene og besmittede, og denne besmittelse kan kun uddrives med mesterens hårde og straffende form for kærlighed.¹⁹

Det ville være ulige nemmere for mesteren, hvis han blot gav eleverne det, som de ønskede, eller det, som de ifølge deres egen opfattelse mente, at de havde brug for, men på den måde ville han handle ukærligt og svigte sit ansvar.²⁰ En mester har det ideal, den funktion, dyd og evne, at han kan og skal se bort fra sin egen egenkærlighed og behagelighed og opofre sig for sine elever. Kun på den måde viser han sig som en sand mester.²¹

¹⁷ Jf. *GPX*, 137: Kun en hård, anklagende og ydmygende form for kærlighed kan opfylde kærlighedens formål og åbne hjertedybet, vække hjerteligheden og fremme den kærlige og hjertelige adfærd: Grundtvig refererer “Dagens Evangelium, hvor Han [Kristus] kun anstiller sig haard, for at give Hjerte-Dybet Leilighed til ret at aabne sig (...) Vi trænge Allesammen høilig til at mindes herom, fordi vi efter det naturlige Menneske leve i Forstands-Tiden, da Man idelig fristes til at ringeagte Hjertets dybeste og bedste Følelser, deels fordi de er dunkle og endnu meer fordi de er ydmygende (...) Selv-Klogskab og Storagtighed er nuomstunder [i 1837] de herskende Laster i Verden”. Kravet om hjerteligheden opfattes som en ydmygelse af det moderne menneske. I det 19. århundrede er selvophøjelsen og selvrådigheden blevet så fremtrædende og udbredte værdier og normer, at mennesker kun kan blive hjertelige og kærlige, hvis de tugtes, bøjes og ydmyges.

¹⁸ ”2den Juledag 1848”.

¹⁹ *GP VIII*, 100, 108, 112, 127 og 175. Mennesker er født med en besmittelse, som gør dem afmægtige over for deres urene lyster, onde begærligheder og de sanselige fristelser. Verdens børn skammer sig ikke, men de kristne skammer sig over denne medfødte svaghed og urenhed. Jf. “1ste Søndag efter Trefoldighed 1849” og “2den Søndag i Faste 1846 Aftensang”. Det menneske, som endnu ikke er kommet ind i Herrens skole, er “vanartet” og udtryk for en “Vanart”. Det “vanartede” viser sig ved bestemte spontane umoralske tilbøjeligheder. Jf. *GPV VI*, 149, *GPV VI*, 211, “22de Trefoldigheds-Søndag 1848”, *GPV VII*, 331 og *GPV VII*, 250.

²⁰ Brandt 1880 II, 199 (den 8. søndag efter trinitatis 1869): Verdens vise mestre lovpriser Guds uendelige tilgivelse og kærlighed, og på den måde anbefaler de altid den brede, behagelige og populære vej.

²¹ *GPX*, 358-363 og *GPX II*, 258-263. I Grundtvigs prædikener sker der i et stort antal tilfælde en sammenkædning af ordene “kiærlig”, “Kiærlighed”, “opoffre” og “Opoffrelse”. Denne sammenkædning udgør et kognitivt skema i forståelsen af kærligheden. Jf. *GPV VI*, 232, *GPV V*, 182, *GPV III*, 398, *GPV I*, 326 og *GP*

Når Grundtvig forklarer nødvendigheden af de hårde taler og den faderlige hårde og tugtende form for kærlighed, beskriver han et ifølge ham selv alment fænomen, som kan genfindes i mange forskellige slags relationer. Relationen mellem mesteren og hans elever svarer til relationen mellem en forælder og et barn. Grundtvig siger om eleverne i "Herrens Skole":

Thi de kiende dog altid Frelseren paa *Røsten*, som Barnet sin Moder, og ligesom vi derfor tit kan see smaa Børn klynge sig fastere til deres Moder, jo haardere hun taler til dem, saaledes skal vi vide, det er altid med de sande Troende og Frelseren, fordi netop ved den haarde Tale komme de ret levende til at føle hvor ulykkelige de vilde være, om han slog Haanden af dem.²²

Verdens "vise Mestere" benægter, at en sådan hård eller tugtende undervisningsmåde skulle være nødvendig eller ønskelig, og verden benægter, at det naturlige ikke-kristne menneske skulle være præget af en fuldstændig besmittelse.²³

XII, 262. Kærlighed er en offerhandling. At vise kærlighed er at forsage, fornædre, fornægte og ofre sig selv. Den kærlige adfærd i en kristen betydning indebærer, at mennesker må gå imod deres naturlige umiddelbare tilbøjeligheder. At vælge at vise kærlighed er at ofre og sige nej til det, som man naturligt er tiltrukket af. At være selvopofrende kærlig er at acceptere at gennemleve og gennemlide det, som er ubehageligt eller smerteligt, men som er nødvendigt for at nå målet. Jf. *GPV* VI, 60: At vise kærlighed er "at opoffre sine Lyster og Begjærigheder". Jf. *GPVV*, 112: "Det videste, vi tør haabe at drive det i Kiærlighed, er at opoffre vort Legeme, naar Gud vil holde vor Sjæl i sin Haand".

²² "Onsdagen April 22, 1846". Jf. *GP* VI, 135: Den faderlige afvisning og strenge tugt virker ansporende og motiverende på barnet. – Beskrivelsen i citatet af en streng eller tugtende form for moderlig kærlighed adskiller sig fra Grundtvigs sædvanlige beskrivelse af den moderlige kærlighedstype. Den kærlighedstype, som beskrives her, betegnes ellers netop som en faderlig kærlighed. Jf. nedenfor.

²³ "2den Juledag 1848", *GP* XII, 259-260, *GP* V, 227, *GP* VIII, 260, *GP* XII, 210 og *GPVI*, 264.

III.4 At gå i skolen er at udholde, tåle og lide og at “nøies” og “døie”

Når Grundtvig beskriver forholdene i “Herrens Skole”, er udtryk som at “nøies”, at være “nøisom” og at “døie” og “bøies” nøglebegreber i hans tekst. Tanken er, at dels viser eleverne respekt og kærlighed over for deres mester ved at “nøies” og ved at “døie”, og dels opnår eleverne deres mål i skolen ved at lære at “nøies” og “døie”, og de kan overhovedet kun nå deres mål med skolegangen ved at praktisere og lære den dyd at “nøies” og “døie”.²⁴

At være en kristen er at gå i “Herrens Skole”, og man når ikke målet med skolegangen uden lidelse eller ubehag. Hvis man ikke er villig til at lide, vil man forblive i sin oprindelige uvidenhed, ukærlighed og magtesløshed. Hvis man ikke er villig til at “nøies” og “døie”, eller hvis man kun vil leve med det behagelige, kan man ikke nå målet.²⁵

En af de vigtigste dyder eller evner, som eleverne i “Herrens Skole” skal tilegne sig, er, at de skal lære at udholde, bære og tåle sådanne oplevelser, som de ifølge Grundtvig af helt naturlige grunde opfatter som lidet ønskværdige, ubehagelige eller frastødende (*GP XII*, 262). Eleverne skal lære at udvise en passende og nødvendig adfærd over for ubehaget og lidelsen uden at falde fra, uden at gøre modstand og uden i deres tanker at betvivle nødvendigheden af denne lidelse (*GP VII*, 64, *GP XII*, 262). Kun på den måde kan eleverne vokse i kraft, visdom og kærlighed.

Kærligheden er i Grundtvigs prædikener en handlemåde, som er sømmelig og passende i forhold til tid og sted. Den kristne discipel handler som sig hør og bør i forhold til normer og værdier i menigheden. Eleverne tilegner sig en viden i Herrens skole, som består i, at de lærer, hvordan de skal agere og reagere og forholde sig til fællesskabet og til udfordringer i fællesskabet. Denne viden og kundskab er ikke teoretisk eller abstrakt, men kontekstuel. Den viser sig i deres praktiske adfærd. Deres voksende

²⁴ *GPVI*, 173: Den måde, som mesteren Jesus “døiede” på, er idealet for og den nødvendige vej for alle hans disciple.

²⁵ Om at “døie” i Herrens skole: *GP V*, 264, *GP XI*, 207, *GP V*, 270, *GP VIII*, 234, *GP V*, 251, *GP VI*, 317, *GPVI*, 173, *GP XII*, 379, *GPVII*, 359, *GPVV*, 273, “4de Søndag efter Trefoldighed 1849” og “19de Trinitatis-Søndag 1847”. Jf. *GP XII*, 379: “Det er en haard Tale, hvem kan høre, hvem kan døie ham! sagde selv Endeel af Herrens Disipler og forlod Ham”.

viden forandrer deres identitet og viser sig i deres følelser og handlinger. Denne voksende viden og praktiske visdom, som i stigende grad får dem til at ligne deres mester, er synlig og tydelig for alle inden for fællesskabet.

Det, som eleverne umiddelbart og ifølge Grundtvig meget naturligt ønsker sig, er det behagelige, søde, bløde og glædelige. De skal altså overtales og opdrages, ellers forfalder de til deres spontane trang til nydelse og velbehag. Deres karakterstyrke og selvkontrol skal formes og forstærkes.²⁶ En dårlig lærer giver eleverne det, som de naturligt eller spontant ønsker sig. En sand mester ved, at han er nødt til at støde og forarge sine elever. Når Grundtvig i sine prædikener taler om "kløe" eller "kildre", udtrykker han denne tankegang om, hvordan sand læring må, bør og skal foregå. En sand mester skal ikke være sødtalende eller søge at "kløe" eller "kildre" elevernes ører.²⁷ Han ved, at han nødvendigvis med sin faderlige kærlighed må skabe eller fremkalde en vis ængstelse i sine elever. Uden en sådan frygt kan eleverne ikke vokse i kraft og kærlighed og nå målet med skolegangen, og uden en sådan ængstelse vil de af naturlige grunde forlade "Herrens Skole" og alt det ubehagelige, som de oplever i skolen.²⁸

Lidelsen er ikke en tilstrækkelig betingelse, men lidelsen og ubehaget er ifølge Grundtvig en nødvendig betingelse for at nå målet i skolen. Hvis og kun hvis man er en sand discipel i "Herrens Skole", er denne lidelse et bevis for, at man går på den smalle vej.²⁹ Jo nærmere eleverne i skolen kommer til deres mesters kærlighed og dygtighed, og jo mere "fuldkomne" de

²⁶ GPXII, 170: om at bære smerten og lidelsen med et smil.

²⁷ Hvis mesteren er for venlig eller imødekommende over for sine elever, vil de aldrig opnå den fornødne kraft, visdom og kærlighed. De vil gå fortabt: Jf. GPX, 182, GVP II, 330, GPVVI, 22 og GPVVII, 317 og 257. Jf. GPVI, 421: At "kildre" øret er at "smigre Kiød og Blød" i modsætning til at "tale alvorlig faderlig og kiærlig til Hjertet". GPVI, 531: "Gud er ikke en Fusker paa Veltalighed, saa han skulde sige enten meer eller mindre end Han egenlig vilde, eller sige det mindste for at kildre Øret". Gud optræder ikke retorisk, smigrende eller lokkende. Hvis Gud handlede sådan, ville han være en ukærlig og uansvarlig fusker. Jf. den samme tanke i VUVI, 47: *Den christelige Børnelærdom*. Jf. GPX, 265: Kristus har "studeret Konsten, den dybe Konst", og han er en mester og ikke en "Fusker", som ikke har lært det nødvendige håndværk eller den fornødne "Konst".

²⁸ GPV, 302, GP IX, 255, GP IX, 134, GPVII, 87 og GPVVII, 359.

²⁹ GPV, 264. Jf. Nyborg 2012a, 45-46.

bliver, jo større er den smerte, som de oplever.³⁰ Eleverne i skolen kan se frem til, at deres ubehag, smerte og lidelse vil vokse i løbet af deres skolegang. Hvis man derimod indbilder sig, at man er en discipel i "Herrens Skole", men ikke lider eller hades, forfølges, latterliggøres og bespottes, er man ikke nogen sand elev i denne skole. Så lever man ifølge Grundtvig i en illusion.³¹

Det, som eleverne i "Herrens Skole" skal og kan lære, er dels en vilje til at elske og høre på deres mester uden at gøre modstand og dels en evne til at "døie" den "sunde Lærdom", hvis centrale indhold er "Ordet om Saliggjørelsens Vanskelighed", "Ordet om Sjælens Fare"³² og "Ordet om Dommedagen". De mennesker, som lever i verden, har ikke denne vilje, og de har heller ikke den nødvendige viden, villighed eller evne:

Den Tid er kommet [1845] (...) da Folk ikke vil taale den sunde Lærdom, men tage sig selv Lærere i Hobetal, eftersom Ørene kløe, og den Deel af den sunde Lærdom, som Folk nuomstunder mindst vil høre og værst kan døie, er Ordet om Saliggjørelsens Vanskelighed, om Sjælens Fare og Dommedagen (...) Mange ere kaldede, men Faa udvalgte.³³

³⁰ Jf. Brandt 1880 II, 99-100 (den 6. søndag efter påske 1868): Verdens raseri, forfølgelse og aggression imod de kristne og de sande kristnes lidelser er stærkt tiltagende. Verden stræber nu kun efter at tilintetgøre kærligheden og sandheden som en gentagelse af korsfæstelsen af Jesus. Dommens dag og Jesu Kristi genkomst er derfor umiddelbart forestående.

³¹ GPV, 264. Formålet med de fleste af de prædikener, som Grundtvig holder i 1830'erne og 1840'erne, synes at være at indgive mod, udholdenhed og trøst til den lille kristne menighed, som forfølges, forhånes og latterliggøres af den omgivende verden.

³² Jf. nedenfor om Brorsons salme i *Den danske salmebog* 2002 nr. 45: "Jeg går i fare, hvor jeg går".

³³ GPV VII, 359. Sml. den modsatte tolkning hos Bjerg 2002, 146 og 148: "Denne tanke [om dom] lå ham åbenbart fjernt (...) Det kan (...) slå en, hvad Grundtvig ikke reflekterede over. Hans tavshed kunne være talende. Således spildte han ikke mange ord på domstanken, slet ikke på, hvad man så smagfuldt har kaldt dommen med 'dobbelt udgang'".

III.5 Eksempler på pædagogiske principper

Al slags god og sand undervisning, opdragelse eller læring er dybest set af den samme form og bør drives efter de samme principper. Den læring eller undervisning, som foregår uden for den kristne menighed, kan derfor ifølge Grundtvig sammenlignes med den undervisning og læring, som foregår i "Herrens Skole".

En lærer eller mester skal ikke "pine sin Sjæl" med de elever, som er uegnede eller uvillige, eller med "de Dorske og Dovne", men i stedet fokusere på dem, som er villige til at "underkaste" sig og elske mesteren, og som er flittige, ivrige, kærlige og motiverede.³⁴ At være "lærvillig" eller "læreuvillig" bruges i Grundtvigs prædikener parallelt med at være ikke-"selvklog", ikke-"selvraadig", "barnlig" eller "ydmyg".³⁵ En underviser skal ikke optræde som en ukærlig tyrann eller despot,³⁶ men forholdene i "Herrens Skole" og i enhver sand skole, undervisning og opdragelse forudsætter, at mesterens elever anerkender og føler sig tiltrukket af hans normer, værdier og dyder og derfor med et kærligt sind er villige til at stræbe efter at efterligne disse dyder.³⁷ Ukærligheden er i Grundtvigs prædikener forbundet med selvtiliden, selvklogskaben og selvrådigheden.³⁸

³⁴ *GPV* II, 380 og *GP* VI, 266. Jf. Nyborg 2010b.

³⁵ *GPV* II, 113; 380, *GP* VIII, 272 og *GP* V, 278;274

³⁶ Jf. ovenfor om forskellen på en fader og en tyrann. Den faderlige kærlighed har ligesom andre former for kærlighed en antitype eller et modbillede. Den faderlige kærlighed kan udarte og vanslægte til despoti og tyranni, som i Grundtvigs prædikener er et udslag af egenkærlighedens, hjerteløshedens og ukærlighedens ånd. Hvis den faderlige adfærd udarter sig til despoti, mangler den det rette mål af sandhed eller sand viden, legitim kraft og magt og sand godhed og selvopofrende kærlighed. Jf. *GP* VI, 228: En sand fader og landsfader ønsker ligesom Kristus i hans rige, at de, som er givet i hans varetægt, skal være eller efterhånden blive frie. Han er ikke "en Despot og Tyrann, der blot vilde have Slaver og blinde Redskaber". Hvis de undergivne reduceres til slaver, kan de ikke udvikles, forbedres eller opdrages.

³⁷ "4de Søndag efter Trefoldighed 1849". – I Grundtvigs prædikener beskrives mennesker og de guddommelige personer ofte med ensartede udtryk. Derfor kan udtrykket "agenter" anvendes både om menneskelige og ikke-menneskelige aktører. Ved en "agent" forstås en personlig aktør, som har bevidsthed, motivation, handleevne, vilje, hukommelse og erkendelse.

³⁸ At være "selvklog" og "selvraadig" er at stole på sine egne følelser og elske sine egne tanker og værdier og ikke indse, at der er nogen, som er klogere end en

Den tolvårige Jesus i templet er en model for, hvordan en elev skal forholde sig med "kærlig Underdanighed" til sin mester og lærer. Jesus kommer i "Skole". Han er i færd med en "Dannelse". Jesus må "lære" af "de boglærde" ligesom de kristne, der nu er i færd med deres "kristelige Dannelse". De kristne disciple skal modtage belæring og undervisning med tro, tillid og kærlig hengivenhed, også selvom de ikke altid på grund af en uudviklet grad af "kristelig Dannelse" forstår mesterens ord.³⁹ Jesus viste en passende ydmyghed og lærevillighed og slet ingen selvklogskab eller selvhævdelse over for de lærde mestre i templet, og den tolvårige Jesus er på den måde et forbillede.⁴⁰

Skolegangen i "Herrens Skole" ender med "Høitidsdagen", og tanken om denne kommende prøvelsens dag, hvor eleverne skal bevise deres dyd, kærlighed, evner og villighed, opflammer og motiverer ifølge Grundtvigs prædikener de stræbsomme og flittige elever i skolen.⁴¹

selv. Brandt 1880 II, 70: At være ukærlig er at være "haardnakket" og uvillig til at bøje nakken og i kærlighed forsage sig selv. *GP XI*, 319: "Selvklogskab" er forbundet med "Frækhed". – Bugge 2008, 121-122 analyserer Grundtvigs "pædagogiske grundbegreb" om "Vexel-Virkningen". Bugge lægger i artiklen vægt på, at Grundtvig har en "horisontal" opfattelse af "menneskelivet", men det eksempel, som Bugge fremhæver, synes at vise en stærk tanke om det vertikale hos Grundtvig. Grundtvig forklarer i det eksempel, som Bugge anfører, sit begreb om "Vexel-Virkningen" ved hjælp af en udpræget hierarkisk og vertikal relation. Ungdommen belæres og oplyses ovenfra og ned af sine "Lærere" og "Ledere". Begrebet "Vexel-Virkning" er kun fundet to steder i Grundtvigs prædikener nemlig *GP XI*, 319 fra 1838 og *GP X*, 123 fra 1837.

³⁹ Brandt 1880 II, 367-368 (den 1. søndag efter helligtrekonger 1871).

⁴⁰ Brandt 1880 II, 18 (den 1. søndag efter helligtrekonger 1867).

⁴¹ Jf. *GP VII*, 379-380. Jf. *GP VI*, 241, *GP X*, 370 og *GP VII*, 171. Til sidst skal de kristne blive fuldendte og udlærte som deres mester. Den hellige Stefan viser de kristne disciple, hvad det indebærer at blive udlært i "Herrens Skole" og opnå fuldkommenheden og den fuldkomne godhed og kærlighed. De kristne elever skal ikke frygte, men glæde sig til deres kommende martyrium, for det er deres store højtidsdag, hvor de er blevet som deres mester. Jf. "2den Juledag 1846" om "det store Væddeløb" imod målet. Jf. "2den Juledag 1847": "Fristes vi (...) stundom til, forskrækkede at bortvende Øiet fra Herrens trofaste Vidne med den straalende Martyrkrone, fra den lyksalige Kæmpe, der seirer herligst da han synker i Knæ (...) saa han har aabenbar stridt den gode Strid, han har fuldendt Løbet, saa han staaer ved Maalet, staaer, som en fuldkommen Disipel, tæt ved sin Mester". Sml. Brandt 1880 II, 478 (Langfredag 1872): Når de kristne gennemlever en lidelse, som svarer til Jesu død på korset, åbner paradiset sig for de kristne. Jf. den

I "Herrens Skole" udkræves en naturlig underkastelse, stræbsomhed, flid og opfyldelse af høje krav, idealer og normer.⁴² Ifølge Grundtvigs menneskeopfattelse har ingen mennesker fra naturens hånd nogen stor lyst til på den måde at slide eller stræbe efter at forbedre sig og vokse i godhed og kærlighed. At gå i skolen er at blive opdraget (*GP XII*, 260). Af naturen vil mennesker helst vige uden om opdragelsen, den snævre port og den smalle vej og undvige de hårde og menneskeligt set uforståelige krav, som stilles i "Herrens Skole". Derfor medfører det et åg og en byrde for det naturlige menneske at passere ind over grænselinjen til denne skole:

Saaledes er det af Naturen med os alle, thi (...) selv naar vi er lærevillige, holde vi dog mest af den Lærer, som kræver mindst af os (...) saa det er intet Under, at (...) synes vi bedst om en Gud, der giver Saligheden for den Spot-Priis og det Røver-Kiøb, thi des mageligere bliver Himmelveien for vore Øine, des sikkrere drømme vi os om at naae Maalet, skiøndt vi see giennem Fingre med os selv.⁴³

Hvis et menneske af en fri vilje vælger at blive en discipel, er en bestemt form for adfærd naturlig, passende og nødvendig. At blive og være en elev i skolen forudsætter, at man erkender sin ukærlighed og uvidenhed og er villig til i praksis at anerkende, at man nu lever sammen med en, som er større, bedre og klogere, og at anerkende, at man har brug for en "Formynder" (*GPVI*, 153-154).

Mesteren er "Daarers Formynder". Hvis de kristne har en sand viden om sig selv, forstår de, at de har brug for en herre, fader og formynder. De ved, at de ikke kan stole på deres egen dømmekraft, forstand eller fornuft. De ved, at de kun kan nå deres mål, hvis de styres og ledes af en, som er større,

samme tanke i *GSVII*, 272 nr. 96: "Stefan". Jf. "2den Juledag 1847": "Derfor Ch. V. lad os ogsaa idag rolig og glædelig betragte vor fuldvoxne Broder i Christo, den hellige Stephanus, og prise Gud, som har givet Mennesker saadan Magt, Syndere saa overflødig Naade, Dødens Trælle det evige Liv!" Den fuldvoksne og udlærte kristne broder besidder den højeste grad af godhed, kraft, magt og lykke.

⁴² Sml. Grundtvigs tanker i *GPVII*, 65 om den gode børneopdragelse, som ikke skal fremme børnenes selvklogskab, men deres naturlige underordning, som er betingelsen for, at de kan "forfremmes". Jf. Nyborg 2010b.

⁴³ *GPV*, 278: Ethvert alvorligt menneske burde vide, at den behagelige og nemme vej til frelsen er umulig. Her som andre steder appellerer Grundtvig også til de kristnes anstændighed og skamfølelse.

bedre og klogere, dvs. en, som kan være deres "Tugte-Mester". De ved, at de ikke magter at gå alene, men har brug for at føres i et "Ledebaand".⁴⁴

I samtiden blev Grundtvig kritiseret for hans tanker om læring og for den menneskeopfattelse, som ifølge nogle af hans kritikere lå til grund for disse tanker. I sin prædiken "26de Søndag efter Trinitatis 1839" henviser han til denne kritik. Grundtvigs kritikere anklager ham for at fordreje bibelordet om de umyndige, uvidende, vise og kloge (Matt 11, 25-30). De moderne forfattere i Danmark forarges over, at et voksent menneske skal reduceres til et barn for at kunne indgå i en skole, dannelse eller læring, men sådanne folks tanker er kun udtryk for ukærlighedens, selvklogskabens og selvrådighedens ånd (GPVI, 153-154).

Grundtvig er i sine prædikener meget bevidst om den kritik, som i samtiden blev rettet imod hans tanker om skole og læring.⁴⁵ I det følgende citat indrømmer han da også, at det kan se ud til, at verden og hans kritikere har ret. Det ser ud til, at vi som moderne mennesker skal lægge vægt på individualiteten og selvstændigheden. Men hele denne tanke er en illusion, og en sådan form for skole vil aldrig være til nogen nytte for eleverne:

Saaledes siger Man *sædvanlig* i vore Dage;⁴⁶ *og det har meget Skin*, men Herren siger ogsaa, at Skinnet bedrager, og det er ligefuldt sandt, at hverken kommer Nogen fra Først af til Christus, uden som et lille Barn, der troer Ham blindt paa Hans Ord, ikke heller kommer Man ved no-

⁴⁴ Jf. GPVII, 125 og 155, GPXII, 375 og GPVIII, 9. Et "Ledebaand" er et bånd, som bruges til at føre og kontrollere et dyr eller et barn, som ikke kan styre sig selv. Eksempler på brugen af "Ledebaand" i Grundtvigs prædikener: GP X, 314, GPP II, 208, GPVVI, 86 og GPV III, 251 (de kristne deltagere i menigheden kan på grund af deres uudviklede forståelse ikke undvære et "Ledebaand"). Jf. GPVVI, 86: Om Jesus, der vækkes af disciplene på den oprørte sø: "Han vaagnede som en Moder, der kun har lukket Øinene, fordi hun var træt af at see paa Barnagtigheder, hun ei vilde straffe haardere, og for at lade de smaa Indbildske føle deres Afmagt, deres Raadvildhed, deres Trang til Ledebaandet, som synes dem overflødig!" En sand mesters tankegang er ifølge Grundtvigs prædiken, at hvis hans disciple ikke vil høre hans kærlige ord, må de føle og erfare konsekvenserne af deres dårskab, selvklogskab, ukærlighed og selvrådighed. Jf. om ledebåndet i Den danske Salmebog 2002 nr. 379: "Der er en vej, som verden ikke kender".

⁴⁵ Jf. GP XII, 263, hvor Grundtvig taler om mesterens centrale rolle: "Denne Læremaade kalder Verden Daarskab og den maa synes saa for Kiødets Sands".

⁴⁶ Nemlig, at eleverne ikke skal gøres til børn uden selvstændige muligheder.

gen Slags Lærdom eller Grublen, men kun ved Kiærlighed til den Følelse, at Han giver Sjælen Hvile, at Hans Aag er lifligt og Hans Byrde let (*GPVI*, 154).

III.6 Eleverne i skolen fristes til stadighed af "Lysets Engel"

Udtrykket "Lysets Engel" forekommer et stort antal gange i Grundtvigs prædikener.⁴⁷ I den danske kirkelige tradition er dette udtryk blandt andet interessant på grund af den romantiske digter Bernhard Severin Ingemanns (1789-1862) salme "Lysets engel går med glans" fra 1837. Mens B. S. Ingemann i sin salme brugte udtrykket lysets engel på en positiv måde, anvendes udtrykket i Grundtvigs prædikener med få undtagelser på en udpræget negativ måde.⁴⁸

Det mest grundlæggende budskab, som kommer fra "Lysets Engel", er, at denne engel siger til de kristne, at de ikke behøver at lide og døje, men at de udmærket kan nå målet, selvom de forlader Herrens skole, og at Gud vil elske dem lige højt, selvom de går ud af denne skole.⁴⁹

"Lysets Engel" lovpriser sine egne "sorte Konster", som ifølge Grundtvig er selvklogskaben og selvrådigheden, og "Lysets Engel" siger derfor til de kristne, at de kan stole på sig selv (*GP X*, 362). "Lysets Engel" vil have de kristne til at opfatte sig selv som lig med alle andre mennesker i denne verden og ikke som særlige eller udvalgte, og "Lysets Engel" vil have de kristne elever til at elske alle mennesker på jorden, uanset, hvem eller hvad disse mennesker er, og uanset, om disse mennesker er kristne eller ej.⁵⁰

"Lysets Engel" er forbundet med "Bedrag", "Skin" og "Skygger", og denne engel giver sig ud for at være fortaler for en god, "sød" og "skøn"

⁴⁷ *GP III*, 196, *GP III*, 204, *GP V*, 116-117, *GP VI*, 227, *GP VII*, 258, *GP VIII*, 313, "4de Søndag efter Paaske 1849", "3die Advents-Søndag 1846", "Paaske-Mandag 1849", "4de Søndag efter Paaske 1848", "Paaske-Mandag 1848", *GP X*, 363, *GP VIII*, 30 og *GP VII*, 103.

⁴⁸ Begrebet "Lys" betegner i Grundtvigs prædikener en form for viden og kundskab og er forbundet med læring og undervisning. Grundtvigs tanker om "Lysets Engel" har ikke været behandlet i Grundtvigforskningen. En delvis undtagelse udgør Bugge 2008, 120, som nævner, at begrebet "Lysets Engel" i et skrift af Grundtvig fra 1812 betegner modsætningen til den sande "Oplysning".

⁴⁹ "4de Søndag efter Paaske 1849".

⁵⁰ Sml. Grundtvigs tilsvarende kritik af "Naturalisterne" i Nyborg 2012g.

form for tænkemåde.⁵¹ 295 “Lysets Engel” forvirrer de kristne disciple. Han forsvarer “den gruelige Kiærlighed, der skulde udstrække sig til Alt baade Ondt og Godt” (*GP V*, 117). Disciplene oplever denne engels budskab som tiltrækkende og fascinerende og som omgivet af en guddommelig “Straale-Krands”, og på den måde virker denne form for tænkemåde stærkt “forførende”. “Lysets Engel” “praler” af sin “umaadelig vide Kiærligheds-Kaabe”.⁵² Disciplene fascineres i den grad af det attraktive ved “Lysets Engel”, at de ville være fortabt og ville forlade Herrens skole, hvis de ikke klyngede sig til deres mester (*GPV II*, 103). 298 “Lysets Engel” vil have de kristne til at tro, at alle mennesker er gode og kærlige, og at forholdene i verden er gode og herlige. Denne engel er udtryk for en falsk og ukristelig, men i samtiden udbredt form for “Oplysning”.⁵³ “Lysets Engel” fremstiller sig selv som en fortæller for værdierne i det alment menneskelige, men i virkeligheden medfører hans budskab, at mennesker bliver forvandlet til umælende dyr og umennesker. Denne engel er et udtryk for hjerteløsheden, ukærligheden, selvrådigheden og selvklogskaben.⁵⁴

⁵¹ Denne tanke om lysets engel som et “Skin” hænger sammen med en af de mest udbredte tanker i Grundtvigs prædikener nemlig, at “Skinnet bedrager”. De værdier og den forståelse af kærligheden, som trives i verden, synes ved en overfladisk betragtning at være begrundede, sande og værdifulde. Verdens kærlighedsforståelse udgør en stor fristelse for de kristne, men verdens tanker er kun skin og bedrag. Når de kristne ser alle de jordiske og himmelske ting “i Herrens Lys”, opdager de, at det lys og skin, som kommer fra lysets engel, i virkeligheden er en afgrund og et mørke. Jf. *GPV VI*, 100, *GPV III*, 41, *GPV III*, 320, *GPV II*, 145 og *GP XII*, 298.

⁵² *GP V*, 116-117. Sml. Ingemanns salme nummer 747 i Den danske Salmebog fra 2002: “Englen spreder over jord / glansen fra Guds Himmel; / i sin kåbes stråleflor / favner han alverdens glade vrimmel”. Ordet “Vrimmel” optræder mange steder i Grundtvigs prædikener og øvrige tekster og betegner en sværm, hob eller mængde, som agerer på en ukærlig, kaotisk og selvrådig måde, og som ikke anføres på en naturlig, myndig og kærlig måde af en herre, mester eller fader. En “Vrimmel” er det modsatte af et “Samfund” eller “Folk”, selvom et “Folk” kan udarte og forfalde til at blive en “Sværm” eller en “Vrimmel”. Jf. Nyborg 2011a.

⁵³ ”Paaske-Mandag 1848”.

⁵⁴ *GPV VI*, 62-63. Det “dyriske” er i Grundtvigs prædikener knyttet til det legemlige og nydelsessøgende og til ukærlighed, tøjlesløshed, selvrådighed og manglende respekt og lydighed over for autoriteter. Det dyriske og det kærlige er modsætninger. Jf. *GPV VI*, 327, *GPV VI*, 409, *GPV V*, 76-81, *GPV V*, 232, *GPV V*, 291 og *GPV V*, 304.

Tanken om denne forførende og fristende engel udgør et vigtigt element i Grundtvigs tanker om læring og kærlighed.⁵⁵ At gå i skolen indebærer nødvendigvis, at man bestandigt svæver i en fare og til stadighed fristes af tanker, som er helt forskellige fra og modsatte af mesterens tanker (*GP* XII, 260). At være en elev i skolen er derfor netop at vandre i sin mesters fodspor og at gå på den smalle vej og gennem den snævre og lidelsesfyldte port. Kun på den måde kan eleverne gradvist erhverve sig en højere og sandere form for kærlighed. Eleverne lærer kærligheden ved at se på deres kærlige mester og ved at stræbe efter at efterligne hans kærlige gerninger, og de vokser i kærligheden ved at nøjes, døje og tåle og ved at udholde mesterens hårde taler og faderlige tugt og opdragelse.

III.7 Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener

Mennesker higer efter kærlighed, men de kan kun få adgang til kærlighed og kun selv blive mere kærlige ved at give sig ind under en mester.⁵⁶ Sprogbrugen i Grundtvigs prædikener er i en påfaldende grad præget af ord, som stammer fra en pædagogisk tankegang, og som leder tanken hen på en slags mesterlære (Nyborg 2010, 104). Grundtvig taler om "Herrens Skole", "Vorherres Skole", "den Helligaands Skole" (*GP* XII, 376), "Herrens Læremaade", "Mester",⁵⁷ "Tugte-Mester", "mesterlig", "Mesterværk", "Mesterstykke", "Skolegang", "Skolemester", det "fuldkomne Mønster",⁵⁸ om at "følge" og "speile" sig i "Mesterens Exempel", "det ypperligste Exem-

⁵⁵ Sml. Hans Adolph Brorson (1694-1764) i Den danske Salmebog 2002 nr. 45: "Jeg går i fare, hvor jeg går, / min sjæl skal altid tænke, / at Satan alle vegne står / i vejen med sin lænke; / hans skjulte Helved-brand / mig let forvilde kan, / når jeg ej på min skanse står. / Jeg går i fare, hvor jeg går". De kristne elever og brødre går ifølge Grundtvigs prædikener i en "øiensynlig Fare". Grundtvig refererede i flere tilfælde til Brorsons salme i sine prædikener. Jf. for eksempel *GPP* I, 312 og *GP* VIII, 89-90.

⁵⁶ *GP* VII, 107, *GP* XI, 245, *GP* IX, 181, *GP* XII, 262 og "Paaske-Mandag 1848".

⁵⁷ Ordet "Mester" forekommer ikke færre end 537 steder i Grundtvigs prædikener 1832-1849 og 1854-1856.

⁵⁸ Mesteren er det "fuldkomne Mønster", som eleven skal søge at efterligne og eftergøre: *GP* VIII, 260, *GP* V, 173 og *GP* III, 113.

pel”, “et lysende Exempel”, “Lærling”, “Disipler”, “udlært”,⁵⁹ “mestre”,⁶⁰ at “blive” eller “være som sin Mester”,⁶¹ “til Mester og Mønster”, om mesteren som “Dydens Mønster”⁶² og om mesterens “Dyder”, “Konst” og “Konster”.⁶³ Grundtvigs brug af og hans forklaringer på disse udtryk synes at indebære en pædagogisk teori, hvor læring foregår på den måde, at eleven i et fællesskab med en mesterlig agent gradvist indlærer mesterens tanker, vaner og færdigheder.⁶⁴ Eleven lærer nye egenskaber ved at iagttage og efterligne sin mester. Til sidst når eleven målet og er “udlært” på samme måde, som elevens mester engang i fortiden nåede målet og blev “udlært”.⁶⁵

⁵⁹ ”Skolegangen” drejer sig om at blive “udlært” og nå målet: *GP VIII*, 264, *GP IX*, 251, “2den Søndag efter Paaske 1849” og *GPV I*, 23, 24 og 26. Jf. Brandt 1880 II, 111 (den 4. søndag efter trinitatis 1868).

⁶⁰ *GP VI*, 248, *GP VI*, 199, “1ste Advents-Søndag 1848”, “25de Treenigheds-Søndag 1849”, *GPVI*, 378, *GPVI*, 493 og *GPVII*, 38 og 64-65.

⁶¹ ”10de Trinitatis Søndag 1848”, “25de Trinitatis-Søndag 1847”, *GP XII*, 259, *GP VIII*, 261, *GP VIII*, 283

og *GPVVI*, 238. Sml. Brandt 1880 II, 415 (den 4. søndag efter trinitatis 1871).

⁶² *GPVII*, 153, *GP II*, 270, *GP IV*, 41 og *GP II*, 359. Når de kristne brødre ser, at deres mester har gennemført løbet, og når de ser, at nogle af brødrene er kommet meget længere på vejen, mister de ikke modet. Tværtom opflammes og ansføres de af disse eksempler, som bekræfter deres herlighedshåb og fortæller dem, at det er muligt at gøre fremgang og forfremmes i godhed og kærlighed. Jf. *GP XI*, 244 om nogle af brødrene som lysende stjerner.

⁶³ Mesteren har lært visse overlegne “Dyder” og “Konster”: *GPXI*, 299, 301, 302, *GPXI*, 229, *GPVII*, 240, *GPVV*, 175, *GPVII*, 420, *GPVI*, 393 og “11te Søndag efter Trefoldighed 1849”. En “Fusker” har endnu ikke lært den nødvendige håndværksmæssige “Konst” og dygtighed. Kristus er en mester og ikke en “Fusker”. Selvom de kristne som nykommere i menigheden stadig kan være “Fuskere”, skal de engang erhverve sig den mesterlige dygtighed og kærlighed. Jf. *GP X*, 265, *GP V*, 274, *GP VI*, 299, *GP VIII*, 239, *GP X*, 119, *GPVI*, 531 og “Søndag Septuagesima 1847”.

⁶⁴ Sml. den pragmatiske teori om vækst og læring som en tilegnelse af vaner og tilbøjeligheder i Graves 2008, 196, 198, 200 og 201. Graves’ læringsteori er inspireret af den amerikanske teolog og vækkelsesprædikant Jonathan Edwards (1705-1758) og af de amerikanske pragmatiske filosoffer Charles Sanders Peirce (1839-1914) og Josiah Royce (1855-1916).

⁶⁵ *GPXII*, 259: “før Disipelen bliver fuldkommen udlært, bliver som sin Mester”. Jf. Brandt 1880 II, 489-490 (den 4. søndag efter trinitatis 1872): Jesus blev i løbet af en proces “udlært” som en “Mester”, og de kristne skal gennemløbe en tilsvarende form for mesterlære.

III.8 Mesterlæren

Det synes at være tanken i Grundtvigs prædikener, at – hvis opdragelsen eller undervisningen ikke skal være en nytteløs tant og dårskab, som ikke gør nogen forskel for eleverne – skal skolen og undervisningen foregå efter principperne i en slags mesterlære.

I en sådan mesterlære er mesteren den centrale og uundværlige agent. Eleverne kommer gradvist ud af deres afmagt og udyd nemlig den udygtighed, ukærlighed og vankundighed, som prægede dem ved deres indtrædelse i skolen (*GP* XII, 261-262), ved deres samliv med mesteren. Deres tilstedeværelse i skolen er præget af en centripetal bevægelse, hvor de gradvist nærmer sig en identitet med mesteren og hans dyder og på den måde i stigende grad bliver ensformede nemlig efter mesterens form og skikkelse (*GP* XII, 261).

Til sidst er de kristne elever "skikkede" til at indgå i de himmelske boliger. De er blevet skikket og formet efter og har opnået deres mesters form og skikkelse. Han har vundet skikkelse i sine elever. Deres endegyldige identitet og væsen udgøres af en form, som stammer fra deres mester. Ved deres indgang i skolen var de indbyrdes forskellige i deres tanker, følelser, værdier og handlinger, men når de har nået målet, er de blevet formet efter den samme form og skikkelse. Det stof, som engang udgjorde deres sind og legemer, har fået en ny form.

Gradvist bliver eleverne mere lig hinanden og stadigt mindre individuelle eller særegne. Eleverne bevæger sig i løbet af deres skolegang fra punkt til punkt på den måde, at de ved deres ankomst til skolen billedlig talt befinder sig i periferien af en cirkel og ved enden af deres løbebane som lærlinge befinder sig i det centrum af cirklen, som udgøres af mesterens viden, magt og godhed.⁶⁶

⁶⁶ *GP* XII, 259. Jf. Nyborg 2010, 120, Nyborg 2010a, 61, Nyborg 2010d og Nyborg 2011a. Sml. Lave og Wenger 1991, 27-43 og Zagzebski 2004, 344, 183, 39, 45-48 og 53. Når Grundtvig taler om de kristne elevs stilling og udvikling, er der ligheder med den kontekstuelle læringsteori hos Lave og Wenger 1991, 122, som beskriver, hvordan en lærlings "participation moves in a centripetal direction, motivated by its location in a field of a mature practice. It is motivated by its growing use value of participation and by newcomers' desires to become full practitioners". Konteksten giver ifølge Lave og Wenger eleven en mening til hans handlinger i form af en viden om, i hvilken retning han skal gå. At søge at blive

Hensigten med elevernes skolegang er en fuldstændig forandring af deres karakter, følelser, tænkemåde og handlemåde. En sådan forandring af deres motivation, identitet og evner kan kun lykkes i en mesterlære, hvor eleverne gradvist bliver som deres mester og efterhånden lærer at gøre hans gerninger, tænke hans tanker og have hans følelser.

III.9 Konklusion

Den opfattelse af skole, undervisning og læring, som udtrykkes i Grundtvigs prædikener, adskiller sig på mange punkter fra det billede af Grundtvigs pædagogiske tanker, som er blevet formuleret i Grundtvig-forskningen. I sine prædikener understregede Grundtvig det ulige forhold mellem mesteren og hans elever, mesterens tugt og irettesættelse, elevernes imitation af og lydighed over for mesteren, læringsprocessen som en forbedring og opdragelse af elevernes karakter, den fristelse, den frygt og det ubehag, som eleverne oplever i skolen, og elevernes oprindelige mangel på kvaliteter, dyd og godhed.

Grundtvig sammenfattede i en prædiken i 1839 sine tanker om læring på denne måde:

Langtfra at ville mestre Hans Anordninger eller efter vort fattige Begreb drøfte og rette Hans hemmelighedsfulde Ord (...) maae vi (...) sætte os ydmyg ved Mesterens Fødder og vogte paa Hans Læber og giemme Hans Ord i vort Hjerte. *Disipelen er ikke over sin Mester, men enhver som er fuldkommen, skal være som hans Mester!*⁶⁷

som sin mester er et indlysende mål, som ingen inden for konteksten kan betvivle, fordi dette mål er selve kernen i og meningen med fællesskabet. Jf. MacIntyre 1981 om den tanke, at et bestemt mål er selvindlysende inden for et bestemt fællesskab, men at et sådant mål på ingen måde behøver at være indlysende for dem, som befinder sig uden for dette fællesskab.

⁶⁷ GP XII, 260. At "mestre" betegner i Grundtvigs prædikener en adfærd, som er kritisk, selvkløget og selvrådig over for en mester, og som består i at "vrage" eller ville "forbedre" hans ord og læremåde: GPV VI, 229 og 238, GPV II, 64 og GPV I, 378. Verdens vise mestre søger med deres fattige begreber om læring at forbedre den pædagogiske tanke, som findes udtrykt i Det ny Testamente og i Jesu handlinger og læremåde.

I Grundtvigs prædikener udtrykkes med hensyn til læring og undervisning især to pointer: Dels at den ideale læring og undervisning er en form for mesterlære, og, at man finder et billede af en sådan mesterlære i forholdet mellem mesteren Jesus og hans disciple, og dels at en sådan læring og undervisning er forbundet med ubehag, frygt, hårde krav, fristelse, anstød og disciplinering. Man finder på den måde ifølge Grundtvigs prædikener en idealtipe eller en prototype for læring og undervisning i Det ny Testamente (*GP* XII, 258, *GPV* V, 172-173). Grundtvig kritiserer forholdene i verdens skoler altså den ifølge ham herskende teori om læring og undervisning i Danmark og i Europa i det 19. århundrede, fordi verdens skoler ikke følger det mønster om undervisning, som man ifølge Grundtvig kan finde i Det ny Testamente og i det, som han kalder "Herrens Skole". I kraft af denne kritik af den herskende pædagogiske tankegang i samtiden tager Grundtvig i sine prædikener i høj grad afstand fra vigtige sider af den moderne oplysningspædagogik, som blev formuleret i Europa i tiden 1750-1830.⁶⁸

De filosofiske præmisser for denne moderne form for pædagogik opfattede Grundtvig som individualistiske og oprørske og som en hyldest til hjerteløsheden, ukærligheden, selvklogskaben, selvophøjelsen og selvrådigheden (*GP* X, 112-117). Grundtvig afviste også denne moderne filosofi og pædagogiks ifølge ham naive tro på den naturlige godhed i mennesker.

⁶⁸ Grundtvigs tanker om læring kan i nogen grad sammenlignes med tankerne hos den ungarsk-britiske filosof Michael Polanyi (1891-1976). Jf. Polanyi 1962, 53: "To learn by example is to submit to authority. You follow your master because you trust his manner of doing things even when you cannot analyse and account in detail for its effectiveness. By watching the master and emulating his efforts in the presence of his example, the apprentice unconsciously picks up the rules of the art, including those which are not explicitly known to the master himself. These hidden rules can be assimilated only by a person who surrenders himself to that extent uncritically to the imitation of another". Polanyis læringsteori er centreret om mesteren, som gennem en erfaring har erhvervet sig en bevidst eller førbevidst "abduktiv" fornuft blandt andet i form af en intuitiv forståelse. Mesteren har en fingerspidsfølelse for, hvad der er det nyttige, gode og sande: Jf. Polanyi 1962, 53, 54, 55, 61, 207-210, 266 og 282. Ifølge Polanyi er eleverne både bevidst og ubevidst om den indlæring, som foregår hos dem sammen med mesteren. Den viden, som de lærer, består i høj grad af evner, vaner og færdigheder. Deres voksende viden viser sig ved, at de får en ny personlighed. Sml. den tilsvarende teori hos Graves 2008, 10, 179 og 180.

Hans synspunkt var, at hvis en opdragelse, skole eller undervisning drives efter sådanne pædagogiske principper, bliver opdragelsen og undervisningen en unyttig tant og dårskab, som ikke kan gøre nogen virkelig forskel for skolens elever eller på nogen måde forbedre deres moralske karakter.

For de elever, som går i skolen, er kun én ting af betydning, og det er, at de når frem til målet. Målet er den højeste grad af kærlighed, godhed, viden, visdom og kraft. En sådan stræben kræver en høj grad af selvovertvinding og selvkontrol. Kun ved at stræbe efter dette mål kan eleverne håbe på fremgang, sejr, held og lykke. Grundtvigs tanker om undervisning og læring var på den måde i højeste grad - og ifølge Grundtvig naturligvis - fokuseret på endemålet med elevernes skolegang.

Den ovenstående analyse har vist, at kærlighedsforståelsen og den faktiske brug af ord som "kiærlig" og "Kiærlighed" i Grundtvigs prædikener er forbundet med og præget af grundlæggende skemaer blandt andet om disciplinering, læring og mesterlære og om faderlig tugt og opdragelse. De grundlæggende skemaer i Grundtvigs prædikener om læring, undervisning og opdragelse kan i høj grad være med til at forklare den faktiske brug af ord som "kiærlig" og "Kiærlighed" i disse tekster.

Forkortelser

- GP I-XII* Thodberg, Christian (udg.) (1982-1986), *N.F.S. Grundtvigs prædikener 1822-26 og 1832-39*, I-XII, København.
- GVP* Begtrup, Holger (udg.) (1924), *N.F.S. Grundtvigs Vartov-Prædikener 1839-1860*, København.
- GPVI-VIII* Holm, Jette, Elisabeth A. Glenthøj, Lars Toftdahl, Leif Kallesen og Johannes B. Glenthøj i samarbejde med Christian Thodberg (udg.) (2003, 2007), *Grundtvig. Prædikener i Vartov*, Bind I-VIII, København.
- GPP I-II* Thodberg, Christian (udg.) (1987-1988), *N.F.S. Grundtvigs Præstøprædikener*, I-II, København.

Litteratur

- Aronson, Harry (1960), *Mänskligt og kristet, en studie i Grundtvigs teologi*, Stockholm.
- Birkelund, Regner (2005), "Kend dig selv: Om det sociale individ og det sunde samfund" i *Grundtvig-Studier 2005*, 125-143.
- Birkelund, Regner (2008), *Frihed til fælles bedste. En oppositionel stemme fra fortiden*, Aarhus.
- Brandt, C.J. (udg.) (1880), *N.F.S. Grundtvigs sidste Prædikener i Vartov Kirke 1861-1872. Et Udvalg af C.J. Brandt*, I-II, København.
- Bugge, K.E. (1965), *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker*, København.
- (1968), *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, I- II, København.
 - (1983), "Grundtvigs pædagogiske tanker", i Thodberg, Christian og A. P. Thyssen (udg.), *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*, Aarhus, 210-224.
 - (2008), "Nogle grundbegreber i Grundtvigs pædagogiske tanker", i *Grundtvig-Studier 2008*, 118-125.
- Graves, Mark (2006), "The Emergence of Ethical Norms in Human Systems", i Gary Metcalf et al. (ed.), *50th Annual Meeting of the International Society for the Systems Sciences*: <http://journals.iss.org/index.php/proceedings50th/article/view/226/53> (set 1.12.2012).
- Graves, Mark (2008), *Mind, Brain, and the Elusive Soul. Human Systems of Cognitive Science and Religion*, Aldershot.
- Jonas, Uffe (2007), "Kvinde-Evangeliet: Om Grundtvigs mandebilleder og kvindesyner" i *Grundtvig-Studier 2007*, 168-193.
- Korsgaard, Ove, "Grundtvigs oplysningstanker – om at knytte bånd og løse knuder" i *Grundtvig-Studier 2000*, 154-171.
- Lave, Jean og Etienne Wenger (1991), *Situated learning. Legitimate peripheral participation*, Cambridge.
- MacIntyre, Alasdair (1981), *After Virtue. A Study in Moral Theory*, London.
- Nyborg, Ole (2010), "Grundtvig, dyden og kærligheden" i *Grundtvig-Studier 2010*, 96-126.
- (2010a), "En kognitiv analyse af Grundtvigs begreb om 'Samfundet'" i *Religion. Tidsskrift for religionslærerforeningen for gymnasiet og HF*, nr. 4, december 2010, 52-61.

- (2010b), “Alle I ‘lyse’ og ‘opvakde Hoveder’, ‘stræber alvorlig” i *Højskolebladet*, december 2010, 18-19.
- (2010c), “Kom Grundtvigs ‘søde Drøm’ om Danmark for tidligt?” i *Kristeligt Dagblad*, den 18. oktober 2010.
- (2010d), “Fællesskaber er til, for at vi skal lære noget” i *Kristeligt Dagblad*, den 1. juli 2010.
- (2011a), “‘Faderligheden’, ‘Kiærligheden’ og ‘Samfundet’. Grundtvigs prædikener i Vartov især i kirkeårene 1847-1848 og 1848-1849” oplæg ved Grundtvig Centerets konference: Grundtvig som samfundsbygger, den 24. og 25. januar 2011: http://grundtvigcenteret.au.dk/fileadmin/www.grundtvigcenteret.au.dk/nyheder_og_arrangementer/arrangementsarkiv/Grundtvig_som_samfundsbygger/Ole_Nyborg.pdf set 1.12.2012.
- (2011b), “Grundtvig, kristendom og politik” i *Dansk Tidsskrift for Teologi og kirke*, nr. 2, 2011, 55-66.
- (2011c), “Kan vi stole på vores inderste samvittighed?” i *Kristeligt Dagblad*, den 14. oktober 2011.
- (2011d), “Hvorfor benægter verden, at den sande kærlighed skal findes i fuldkommenhedens bånd?” i *Tidsskrift for Teologi og Kirke*, nr. 4 2011, Oslo, 280-297.
- (2011e), “Grundtvig gik imod ideen om uhæmmet skrivefrihed” i *Dansk Kirketidende*, april 2011.
- (2011f), “Hvorfor skal jeg elske min næste?” i *Kirke og Kultur*, nr. 4, 2011, Oslo.
- (2012a), “N.F.S. Grundtvig (1783-1872) og den såkaldt lystige kristendom”, i *Dansk Tidsskrift for Teologi og kirke*, nr. 1, 2012, 37-50.
- (2012b), “N.F.S. Grundtvig og ‘Blodets Baand’” i *Teologisk Tidsskrift*, nr. 2, 2012, Oslo.
- (2012c), “N.F.S. Grundtvig og kærligheden til næsten” i *Dansk Teologisk Tidsskrift*, nr. 1, 2012, 20-38.
- (2012d), “N.F.S. Grundtvig (1783-1872) og kærligheden”, *Forelæsninger på folkeuniversitetet i Emdrup i København i januar 2012*: <http://xyz123.dk/fu/> (set 1.12.2012).
- (2012e), “Forbindelsen mellem magt og kærlighed i Grundtvigs teologiske univers” i *Religion. Tidsskrift for religionslærerforeningen for gymnasiet og HF*, nr. 2, juni 2012, 40-48.
- (2012f), “Gud er kærlighed” i *Præsteforeningens Blad*, nr. 22-23, 2012.

- (2012g), “N.F.S. Grundtvig og naturalismen” i *Grundtvig-Studier 2012*, 109-144.
 - (2013), *Grundtvig og kærligheden. Kærlighedsforståelsen i N.F.S. Grundtvigs prædikener*, (ph.d.-afhandling ved Det Teologiske Fakultet), København.
- Thomsen, Lene Frølund (2002), “Livsoplysning og livsfilosofiske perspektiver” i *Grundtvig-Studier 2002*, 252-262.
- Warren, Clay (2009), “Andragogy and N.F.S. Grundtvig: A critical link” i *Grundtvig-Studier 2009*, 173-187.
- Zagzebski, Linda Trinkaus (2004), *Divine Motivation Theory*, Cambridge/New York.
- Ørtved, Arne (2007-2008), “Mennesket er ingen abekat – menneskesynet bag Grundtvigs pædagogiske tanker”, *Vartovbogen 2007-2008*, 16-30.